

Національний
банк України

Зовнішній сектор: сутність, місце в макроекономічному аналізі, останні тенденції

Семінар “Практичні аспекти формулювання та
реалізації монетарної політики”

Ольга Туча

Департамент монетарної політики та
економічного аналізу

Київ, листопад 2024

Зміст

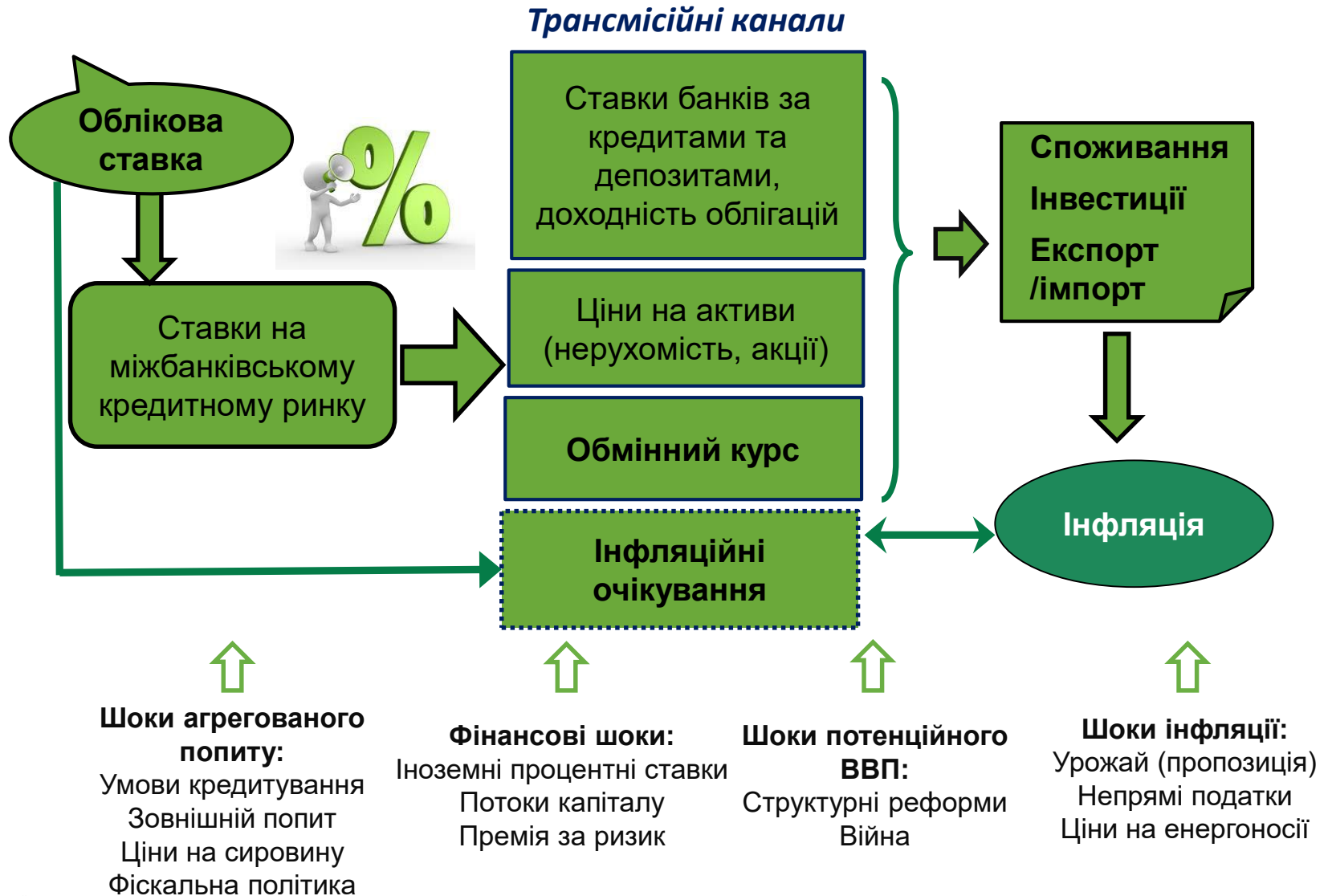
- Важливість показників зовнішнього сектору при макроекономічному аналізі
- Методологічні особливості
- Вплив повномасштабної війни на платіжний баланс і поточні тенденції

Важливість показників зовнішнього сектору при макроекономічному аналізі

Монетарний трансмісійний механізм: необхідність урахування зовнішнього сектору

Платіжний баланс як джерело інформації для аналізу зовнішнього сектору

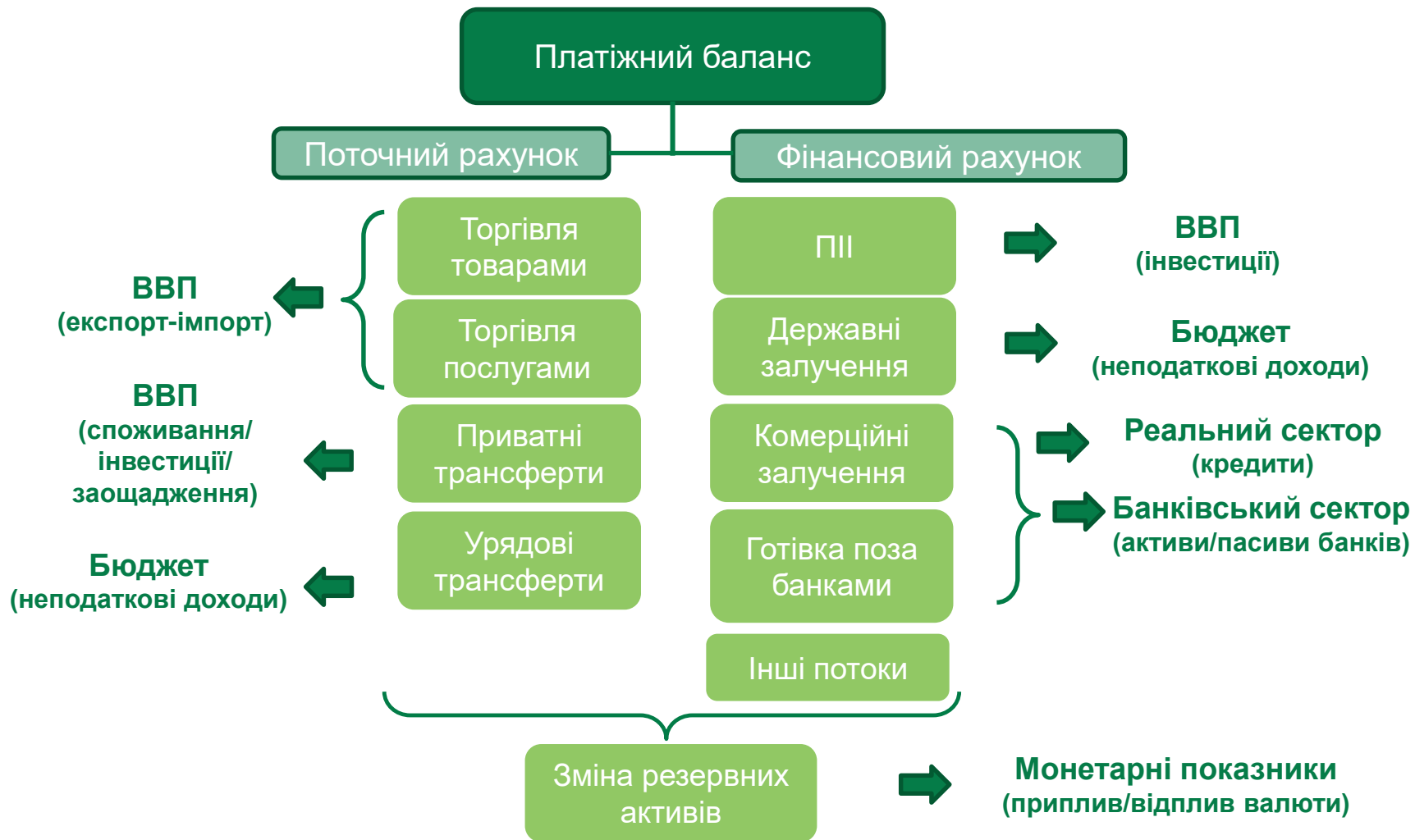
Платіжний баланс – це статистичний звіт, який у систематизованому вигляді відображає економічні операції між резидентами *та нерезидентами* за певний період часу. Включає в себе поточний рахунок, рахунок операцій з капіталом та фінансовий рахунок з урахуванням резервних активів

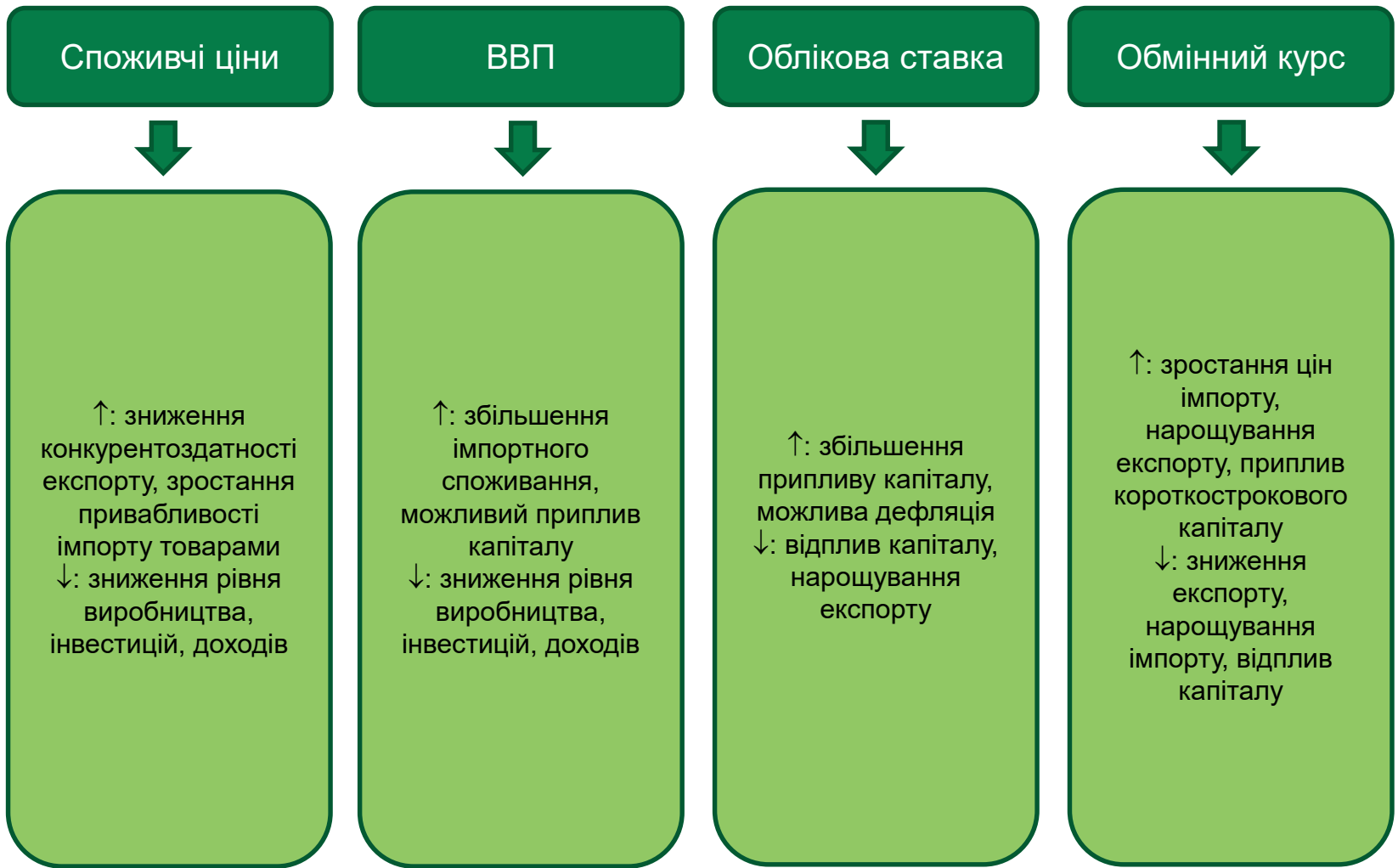
Необхідність складання платіжного балансу зумовлена:

- Визначення рівня участі країни у світовій економіці, оцінка конкурентоздатності та кредитоспроможності
- Розробка адекватних заходів монетарної політики з метою оптимізації зовнішньоекономічної діяльності
- Забезпечення стабільності фінансової системи через своєчасне реагування на інформацію з платіжного балансу
- Забезпечення контролю за розрахунками за зовнішньоекономічну діяльність

Схема платіжного балансу і зв'язок з іншими секторами

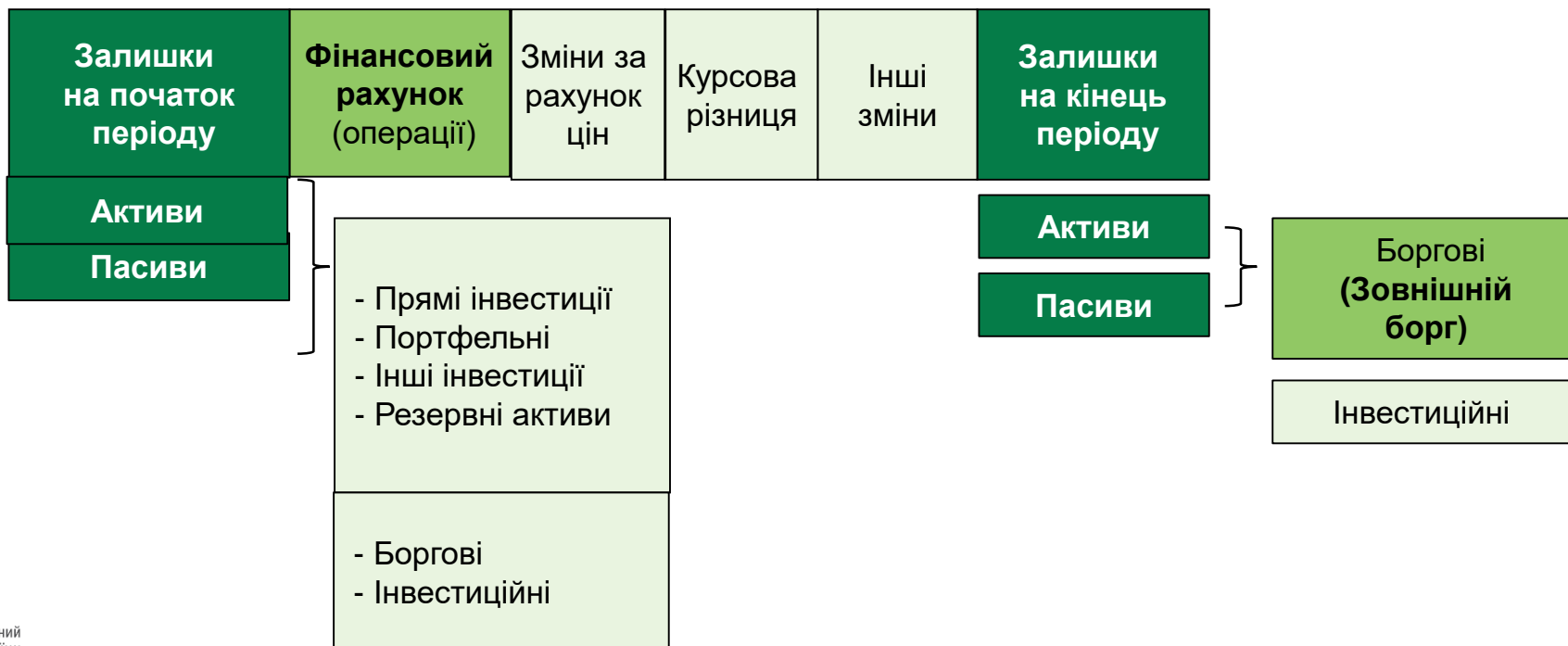
Економічні чинники впливу на платіжний баланс

Міжнародна інвестиційна позиція та її зв'язок з платіжним балансом

МІП – це статистичний звіт, що відображає вартість і структуру зовнішніх фінансових активів та зобов'язань країни на певну дату

МІП є індикатором фінансового розвитку країни як з точки зору функціональної структури (інструментів) – прями, портфельні та інші інвестиції, резервні активи; так і з точки зору інституційних секторів – загальнодержавне управління, центральний банк, депозитні корпорації та інші сектори

Показники зовнішнього сектору як джерело даних для макроекономічного аналізу

Показники розвитку зовнішньої торгівлі

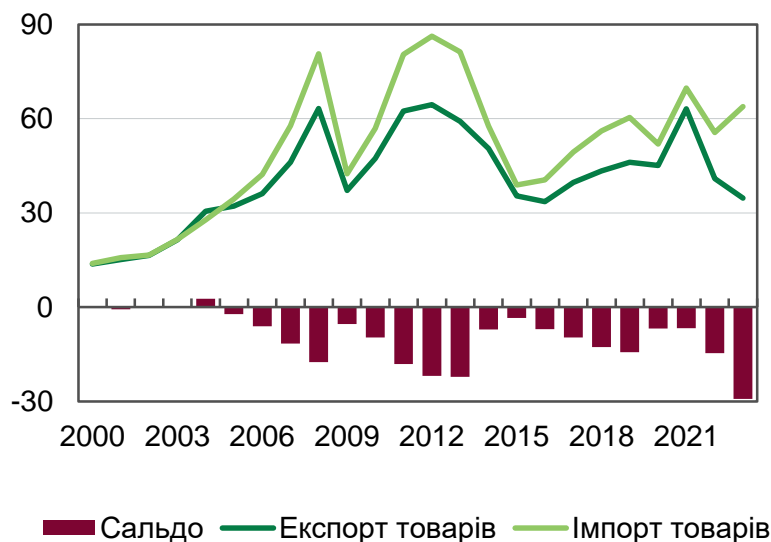
- Загальний обсяг (сальдо, товарооборот)
- Товарна структура (індекс диверсифікації та індекс концентрації)
- Географічна структура

Показники зовнішньої стійкості

- Ступінь відкритості економіки
- Умови торгівлі
- Рівень та структура зовнішньої заборгованості
- Норма поточного рахунку
- Достатність валових резервів

Показники розвитку зовнішньої торгівлі: загальний обсяг

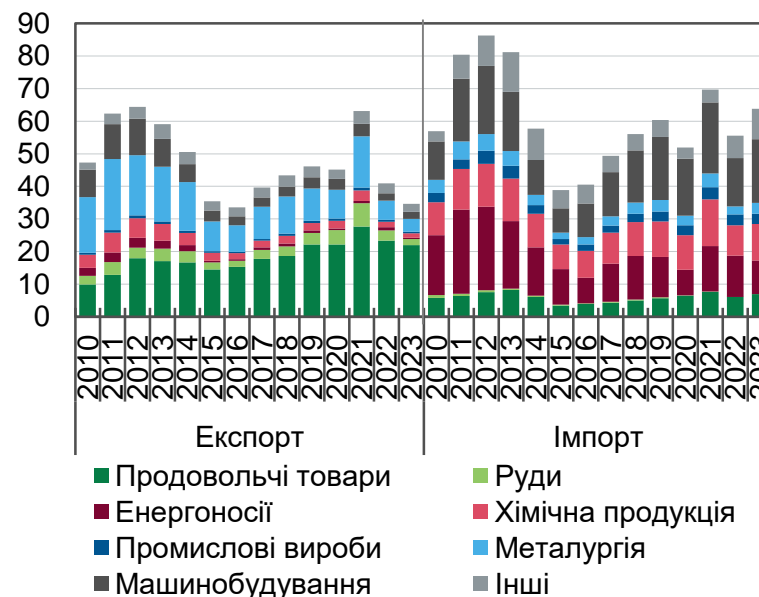
Торгівля товарами, млрд дол.

Джерело: НБУ.

- Торгівля України характеризується високим дефіцитом, який коригується в кризові періоди
- В експорті превалюють сировинні товари: зерно, руди та продукція металургії. Це робить український експорт залежним від світової цінової кон'юнктури
- В імпорті значну частину займають високотехнологічні товари: продукція машинобудування та хімічна продукція, які є дорожчими порівняно з сировинними, це зумовлює вищу вартість імпорту. Крім того, Україна імпортує енергоносії

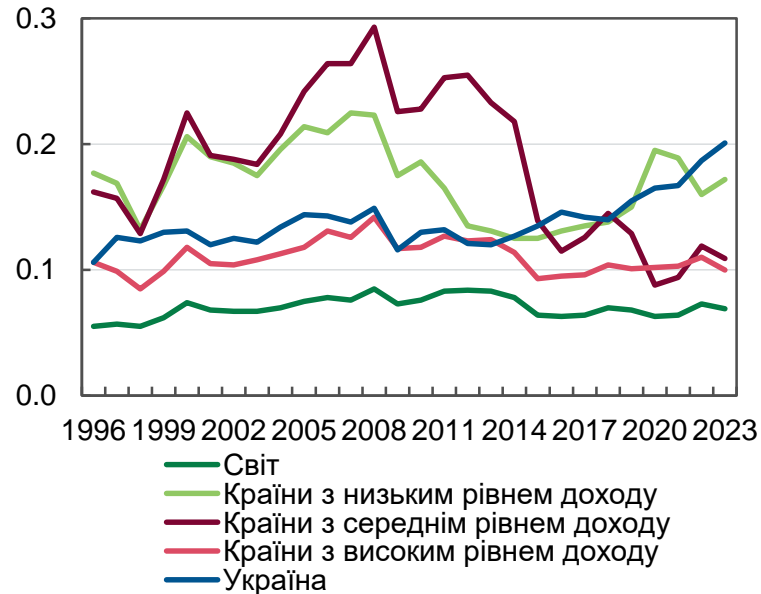
Торгівля товарами, млрд дол.

Джерело: НБУ.

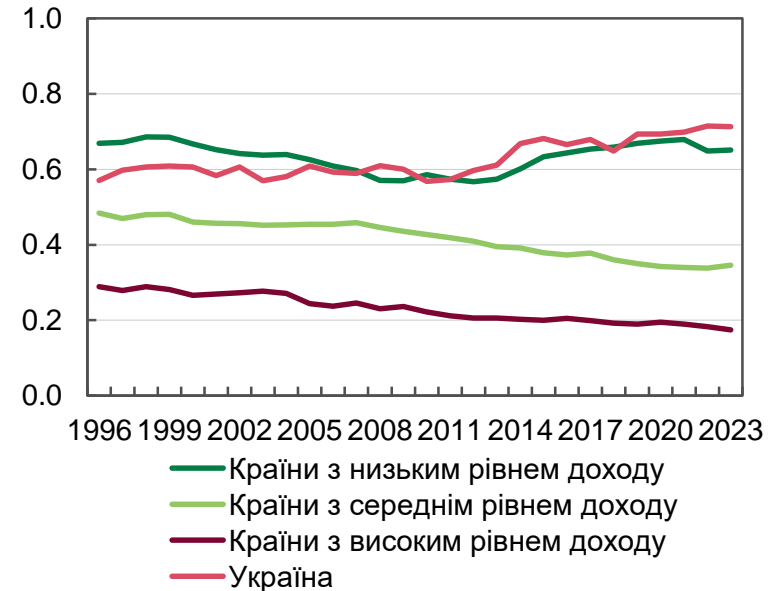
Показники розвитку зовнішньої торгівлі: товарна структура

Індекс концентрації експорту товарів

Джерело: UNCTAD.

Індекс диверсифікації експорту товарів

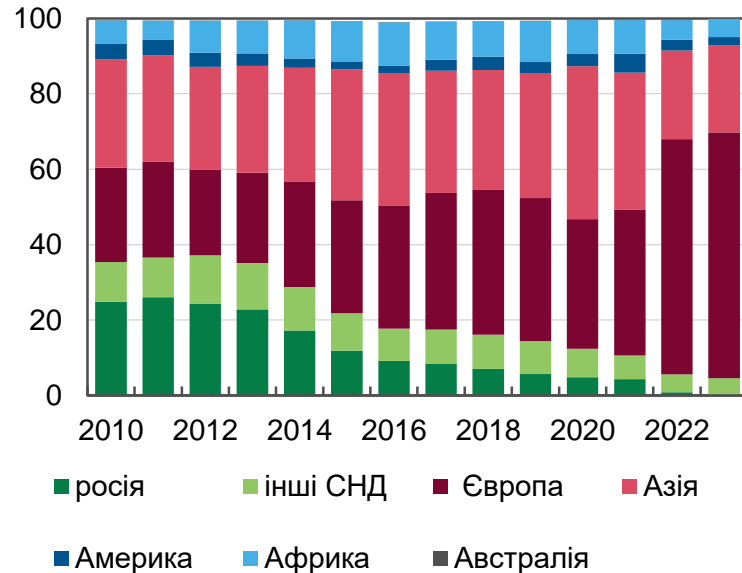

Джерело: UNCTAD.

- Індекс концентрації або індекс Херфіндаля-Хіршмана характеризує наскільки широкий спектр товарів експортує країна. Коливається в межах від 0 до 1, чим він ближчий до 1 – тим меншу кількість товарів експортує країна, якщо дорівнює 1 – країна експортує один товар. Експорт України вельми диверсифікований, проте в останні роки зростає концентрація через структурні зміни економіки
- Індекс диверсифікації – індекс відхилення товарної структури експорту країни від структури світового експорту. Значення індексу варіюються від 0 до 1, чим він ближчий до 1 – тим більше структура експорту відрізняється від структури експорту світу. Індекс вищий за 0.5 свідчить про високі частки окремих груп експорту, що може характеризувати експорт країни як сировинний, як у випадку України

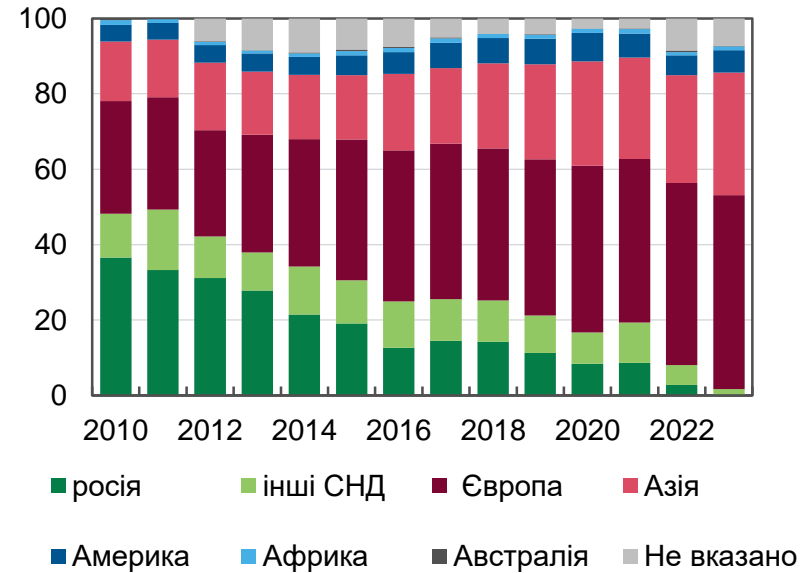
Показники розвитку зовнішньої торгівлі: географічна структура

Географічна структура експорту товарів, %

Джерело: НБУ.

Географічна структура імпорту товарів, %

Джерело: НБУ.

- Після 2014 року із початком збройної агресії РФ стрімко знизилася її частка як в експорті, так і в імпорті товарів. Після повномасштабного вторгнення 2022 року вона обнулилася
- З 2014 року дедалі більшого значення набуває торгівля з Європою. На початку цього сприяло Угода про ЗВТ з ЄС. З 2022 року основним чинником нарощування частки Європи в експорті товарів були заблоковані морські порти та відкриті кордони ЄС
- Важливим партнером залишаються країни Азії, зокрема Китай та Туреччина

Показники зовнішньої стійкості: відкритість економіки

Відкритість економіки, %

Джерело: розрахунки НБУ.

- Україна є доволі відкритою економікою з тенденцією до зниження в останні роки. При чому таке зниження зумовлено скороченням експорту, тоді як частка імпорту у ВВП залишається відносно стабільною
- Експорт товарів характеризується високою залежністю від світових цін на товарних ринках через значну частку сировинних товарів у ньому
- При цьому динаміка імпорту менше залежить від умов на світових ринках через значну потребу у високотехнологічних товарах

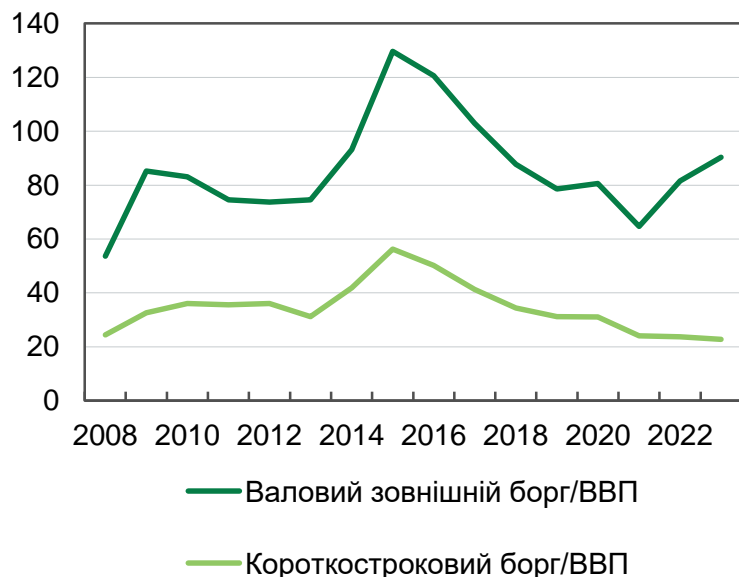
Залежність українського експорту від світових цін

Джерело: НБУ, Thomson Reuters, World Bank.

Показники зовнішньої стійкості: зовнішня заборгованість

Рівень зовнішньої заборгованості, %

Валовий зовнішній борг*, млрд дол.

Джерело: розрахунки НБУ.

* Без урахування міжфірмового боргу
Джерело: НБУ.

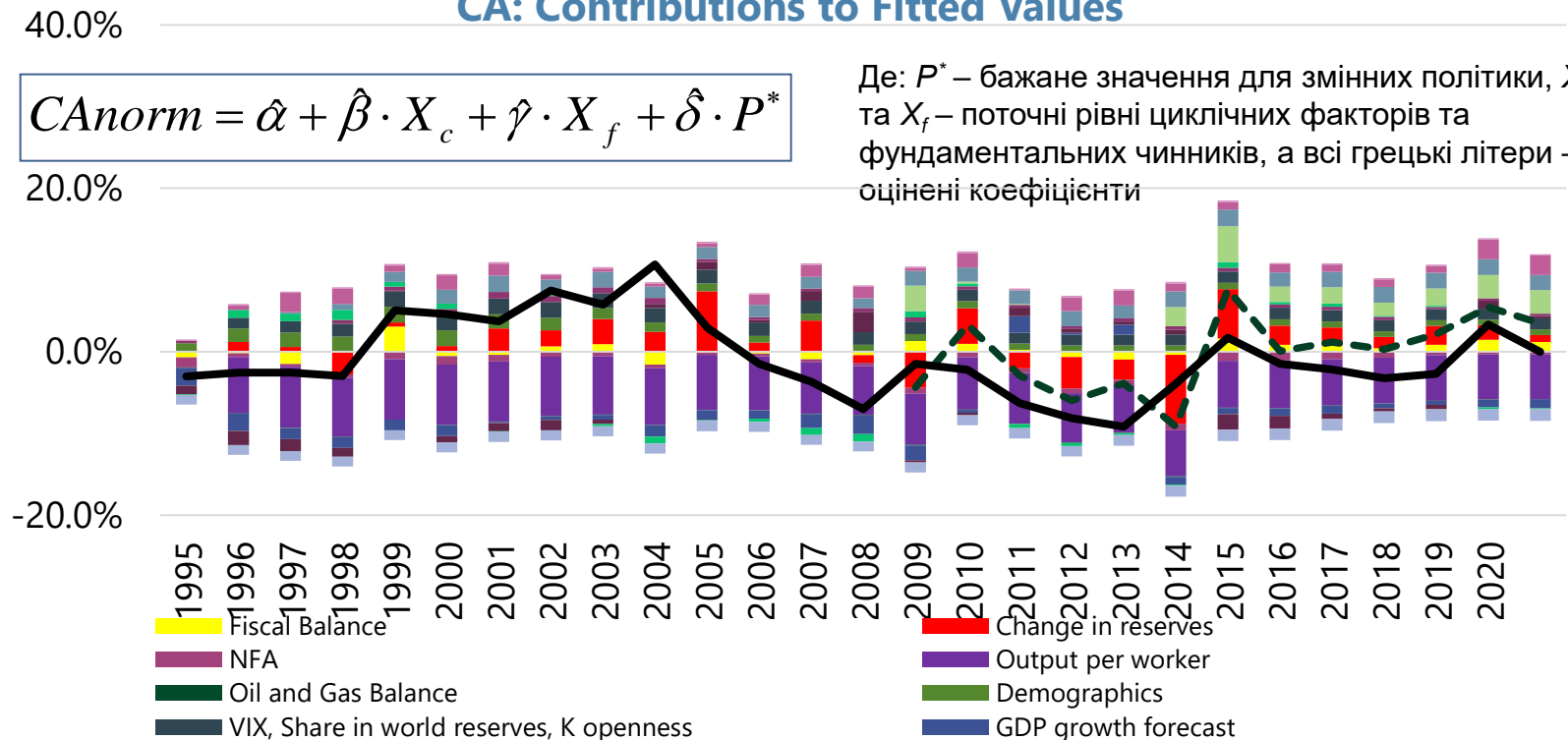
- Популістична соціально-орієнтована фіскальна політика в умовах відсутності реформ та режиму фіксованого обмінного курсу призвела до зростання зовнішніх залучень протягом 2011-2013 рр, проте відносні величини не зазнали значних змін через зростання номінального ВВП в умовах підвищення дефлятора
- Після переформатування економіки у 2014-2015 рр рівень валового зовнішнього боргу почав скорочуватися. Проте із початком повномасштабного вторгнення він відновив зростання в умовах масштабної фінансової підтримки, частина якої надається у вигляді довгострокових кредитів
- У структурі валового боргу до 2013 року відчутно зростала частка короткострокових зобов'язань, які несли ризики, макроекономічні реформи та реструктуризація боргу 2014-2015 рр сприяли її скороченню

Показники зовнішньої стійкості: норма поточного рахунку

CA: Contributions to Fitted Values

$$CA_{norm} = \hat{\alpha} + \hat{\beta} \cdot X_c + \hat{\gamma} \cdot X_f + \hat{\delta} \cdot P^*$$

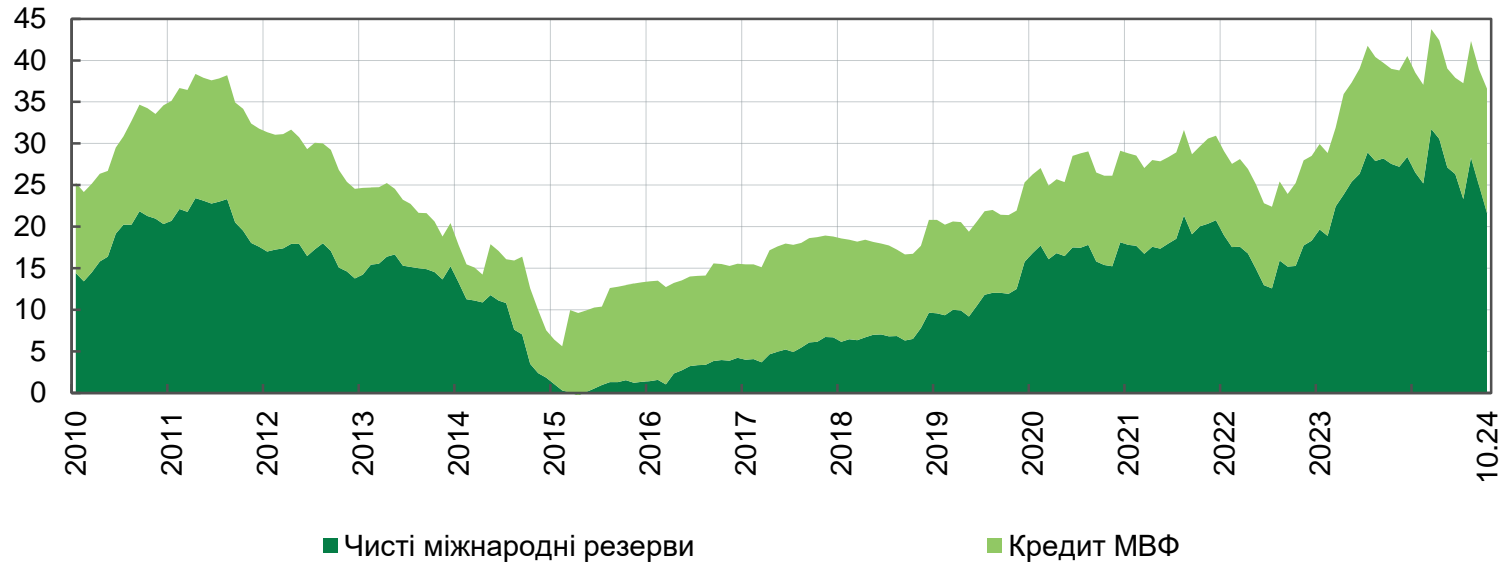
Де: P^* – бажане значення для змінних політики, X_c та X_f – поточні рівні циклічних факторів та фундаментальних чинників, а всі грецькі літери – оцінені коефіцієнти

- У 2013 році МВФ запровадив нову методологію оцінки "норми" для поточного рахунку - External Balance Assessment (**EBA**), яка замінила попередню методологію **CGER** (Consultative Group on Exchange Rate Issues, 2006)
- У 2016 році була розроблена методологія **EBA-lite**, за якою було оцінено норму для поточного рахунку для країн з більш низьким рівнем доходу, у т.ч. для України. За цією методологією нормою поточного рахунку для України є дефіцит у розмірі 2% ВВП

Показники зовнішньої стійкості: достатність резервів

Резерви до мінімально необхідного рівня, %

Джерело: розрахунки НБУ.

- Безграмотна макрофінансова політика призвела до скорочення резервів протягом 2011-2013 рр для підтримання фіксованого обмінного курсу в умовах макроекономічних дисбалансів
- Потрійна криза 2014-2015 років мала наслідком критичне зниження резервів
- Перехід до режиму ІТ та проведення виваженої макрофінансової політики сприяли поступовому нарощуванню резервів з 2016 року, а з 2022 року допомога міжнародних партнерів стала основним джерелом їх поповнення
- Станом на 1 листопада валові міжнародні резерви становили 36.6 млрд дол.

Показники зовнішньої стійкості: достатність резервів (2)

Коефіцієнти при визначенні мінімально необхідного рівня резервів		короткостроковий борг	інші зобов'язання	експорт товарів та послуг	M2
гнучкий обмінний курс	з обмеженнями на потоки капіталу	30	15	5	2.5
	без обмежень на потоки капіталу	30	15	5	5
фіксований обмінний курс	з обмеженнями на потоки капіталу	30	20	10	5
	без обмежень на потоки капіталу	30	20	10	10

Джерело: МВФ.

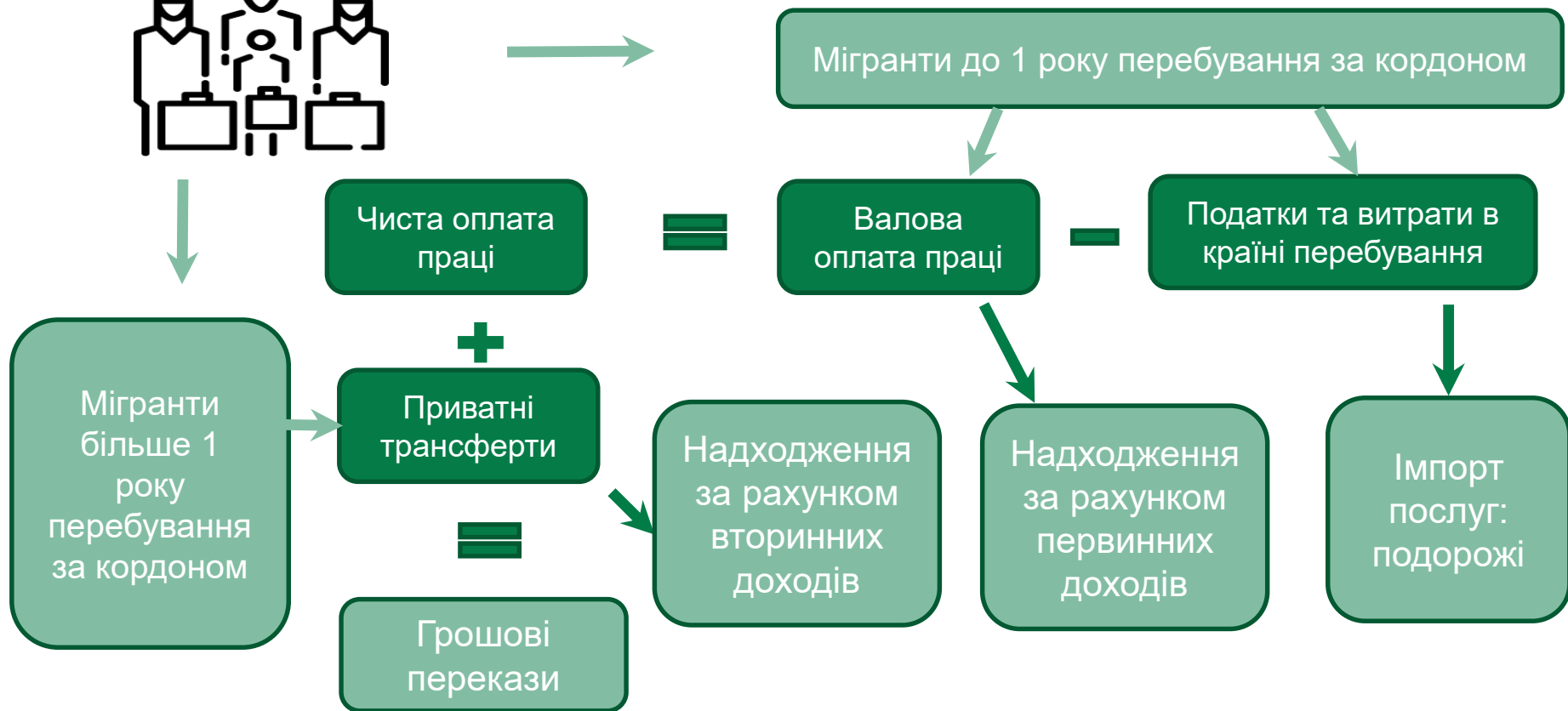
- При розрахунку композитного критерія адекватності резервів МВФ стандартно використовуються 4 складові: короткостроковий борг, інші зобов'язання, експорт товарів та послуг та грошова маса M2 у доларовому еквіваленті
- Для кожного індикатора використовуються свої коефіцієнти, причому методологія передбачає різні коефіцієнти за різних режимів
- Адекватним вважається рівень резервів у межах 100-150% від мінімально необхідного рівня
- Станом на кінець жовтня резерви становили близько 90% від мінімально необхідного рівня

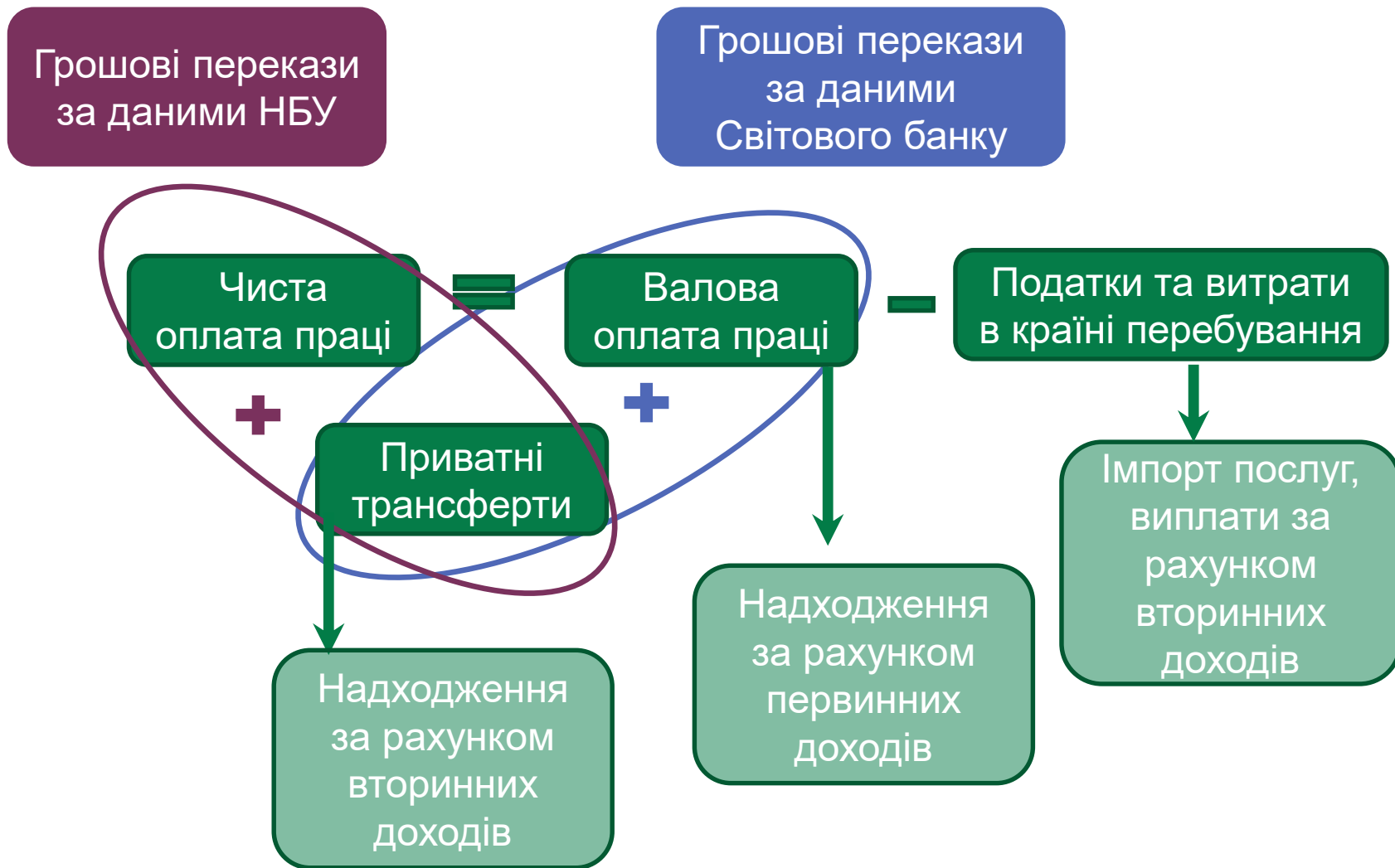

Методологічні особливості

Вплив українських мігрантів за кордоном на окремі статті платіжного балансу

Відмінність статистики щодо грошових переказів НБУ та Світового банку

Торгові кредити: визначення, урахування в платіжному балансі

Принцип подвійного запису

Відображення в платіжному балансі

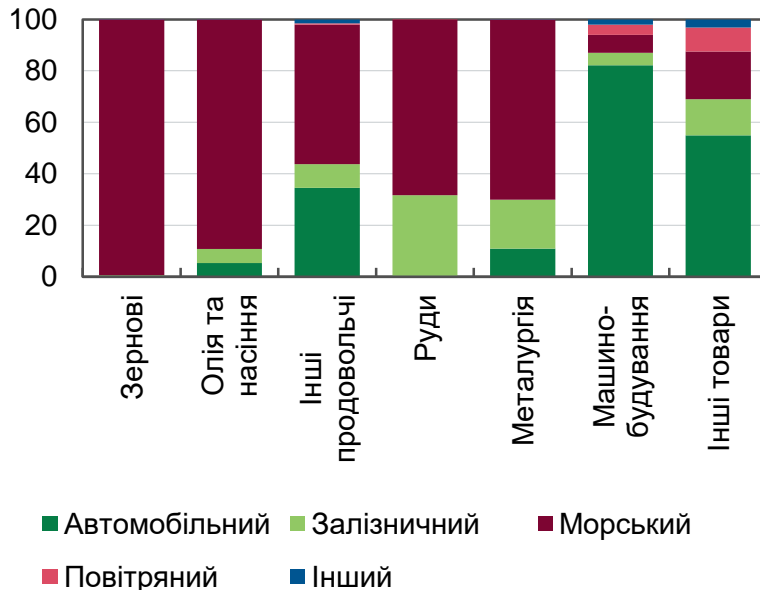

Вплив повномасштабної війни на платіжний баланс і поточні тенденції

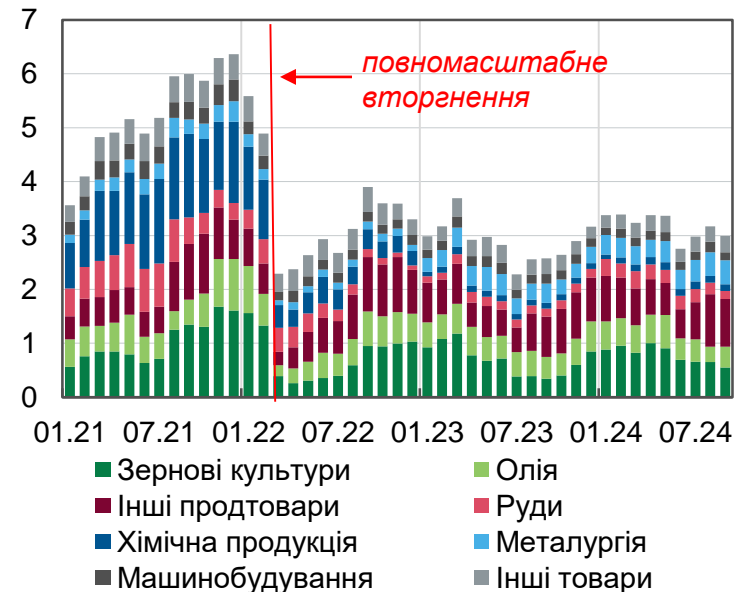
Повномасштабна війна зумовила значне погіршення зовнішньоторговельної позиції: експорт товарів стрімко знизився

Транспортування експорту у 2021 році, %

Джерело: ДМСУ.

Експорт товарів, млрд дол.

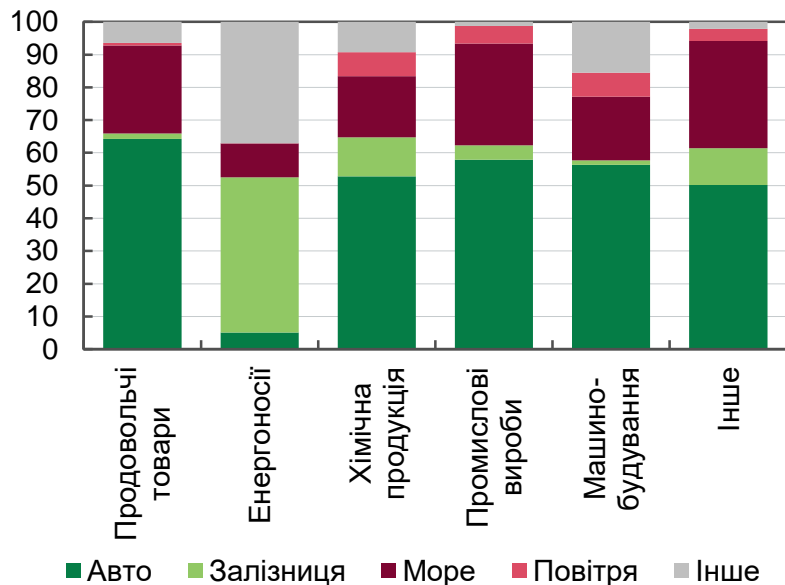

Джерело: НБУ.

- Перед початком повномасштабного вторгнення значна частка українського експорту постачалася через морські порти. Блокування морських портів спричинило різке падіння експорту товарів з початку повномасштабної війни
- З подальшим відновленням транспортних шляхів експорт товарів децю відновився, проте залишається значно нижчим порівняно з 2021 роком насамперед через руйнування виробничих потужностей. Це обмежуватиме експорт навіть у повоєнному періоді

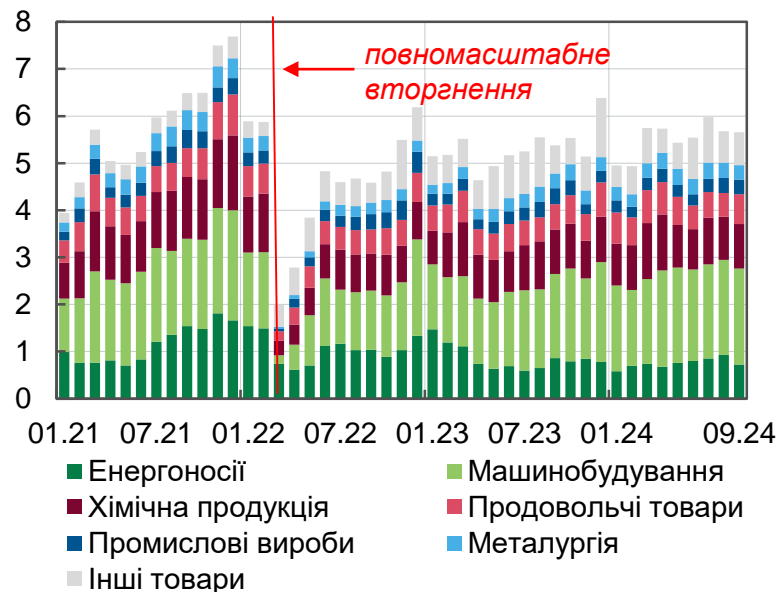
Імпорт товарів зазнав менших втрат через нижчу залежність від моря та швидке відновлення внутрішнього попиту

Транспортування імпорту у 2021 році, %

Джерело: ДМСУ.

Імпорт товарів, млрд дол.

Джерело: НБУ.

- Стрімке відновлення неенергетичного імпорту в перші місяці після повномасштабного вторгнення зумовлювалося пільговим оподаткуванням низки товарів, яке було скасовано в липні 2022 року
- Руйнування потужностей з виробництва та зберігання нафтопродуктів та зростання світових цін на них призвели до відчутного нарощування імпорту нафтопродуктів у 2022 році, тоді як закупівлі газу та вугілля знизилися
- Значна потреба в забезпеченні обороноздатності країни та стійкий внутрішній попит залишаються основними факторами високих обсягів імпорту і у 2023-2024 роках

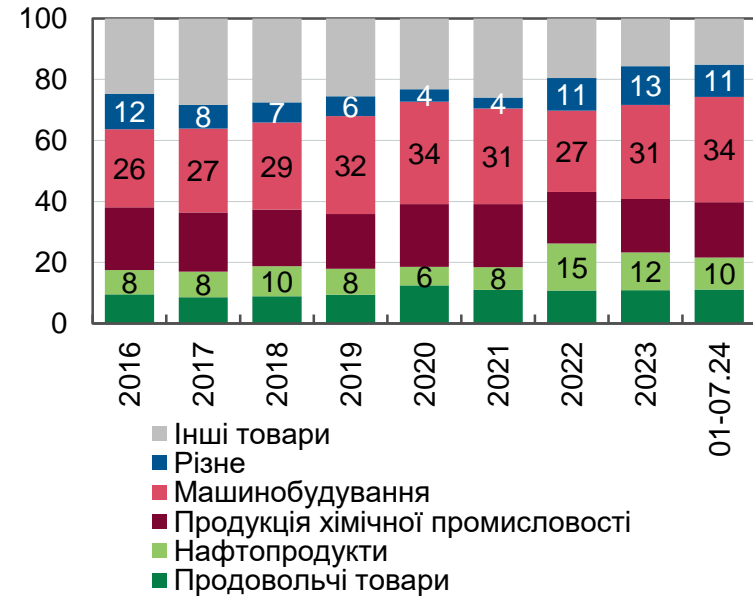
У результаті структура торгівлі товарами значно змінилася

Структура експорту товарів, %

Джерело: НБУ.

Структура імпорту товарів, %

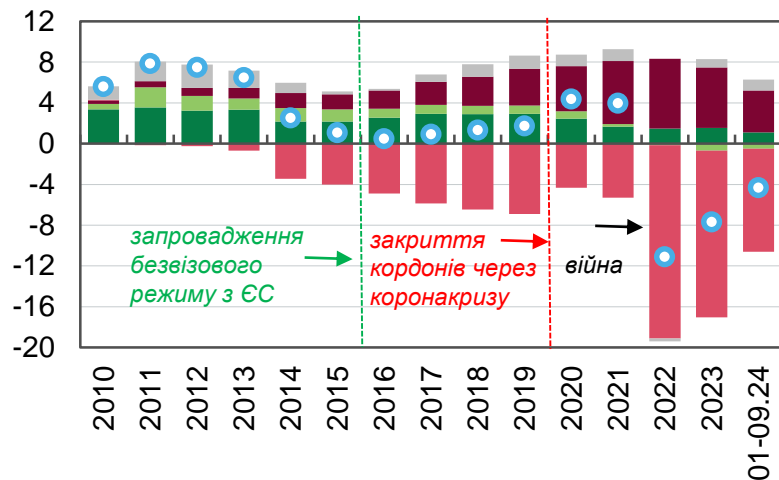

Джерело: НБУ.

- Розбудова альтернативних шляхів сприяла нарощуванню поставок продтоварів. Руйнування потужностей металургії призвело до скорочення частки ГМК
- В імпорті виросла роль нафтопродуктів через цілеспрямоване знищення росіянами нафтобаз і нафтопереробних заводів. Потреби армії та обмежений внутрішній виробничий потенціал призвели до зростання частки машинобудування. Динаміка групи "Різне" зумовлена нарощуванням поставок гуманітарної допомоги

Значна міграція призвела до формування нетипового для України дефіциту торгівлі послугами

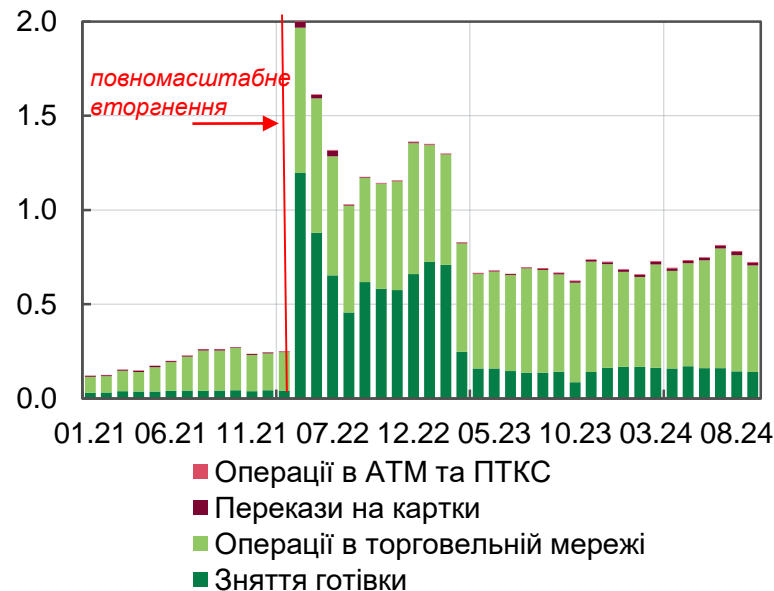
Сальдо торгівлі послугами, млрд дол.

■ Транзит   ■ Інший транспорт   ■ ІТ послуги
 ■ Подорожі   ■ Інші послуги

Джерело: НБУ.

Операції з українських карток за кордоном, млрд дол.

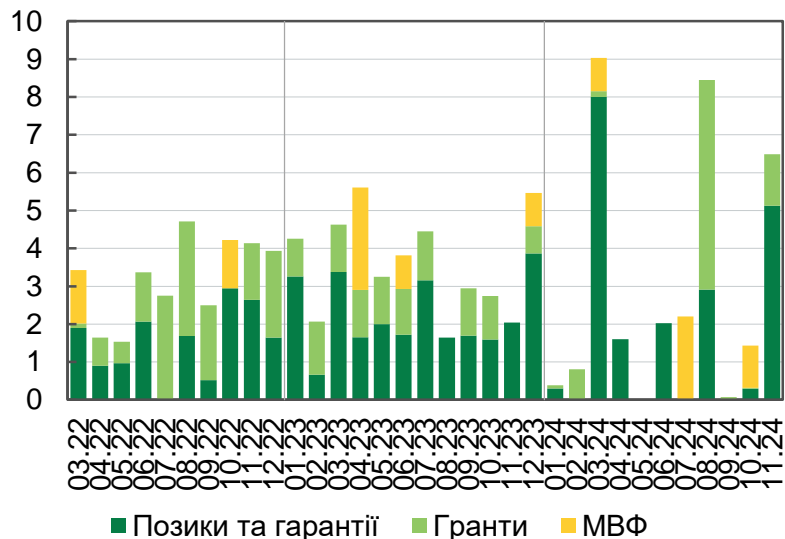

Джерело: НБУ.

- Поточна хвиля міграції є найбільшою з II світової війни. За кордоном за даними ООН перебуває майже 7 млн українців, з них майже 5 млн перебувають у країнах Європи
- Їх витрати призвели до суттєвих значень імпорту послуг за статтею "подорожі", що у свою чергу відобразилося у формуванні дефіциту торгівлі послугами у 2022-2024 роках
- Звуження спреда між офіційним та готівковим курсами гривні та посилення ефективності заходів фінансового моніторингу та валютного нагляду сприяли значному скороченню зняття готівки з українських карток за кордоном з березня 2023 року. Натомість суми операцій в торговельних мережах залишалися стабільно високими

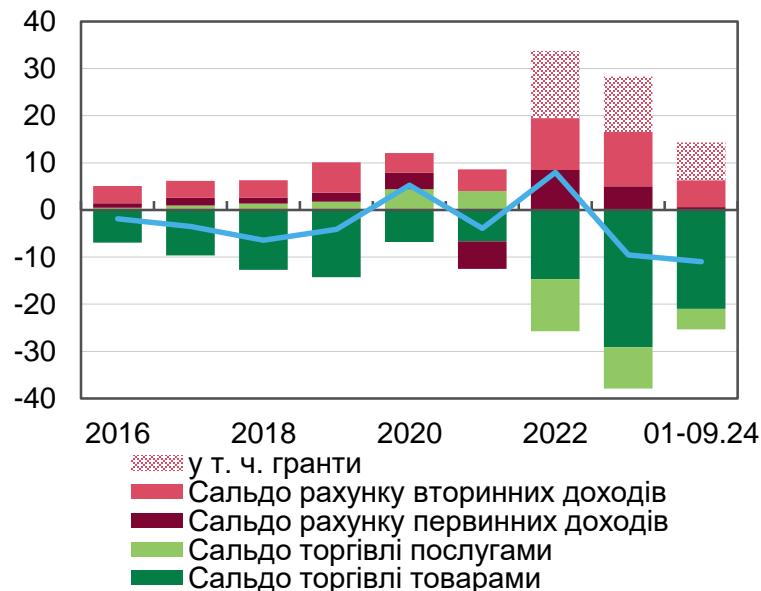
Міжнародна фінансова підтримка сприяла нарощуванню надходжень за рахунком вторинних доходів

Міжнародна фінансова допомога з початку повномасштабної війни, млрд дол.

Джерело: НБУ, МФУ, дані з відкритих джерел.

Сальдо поточного рахунку, млрд дол.

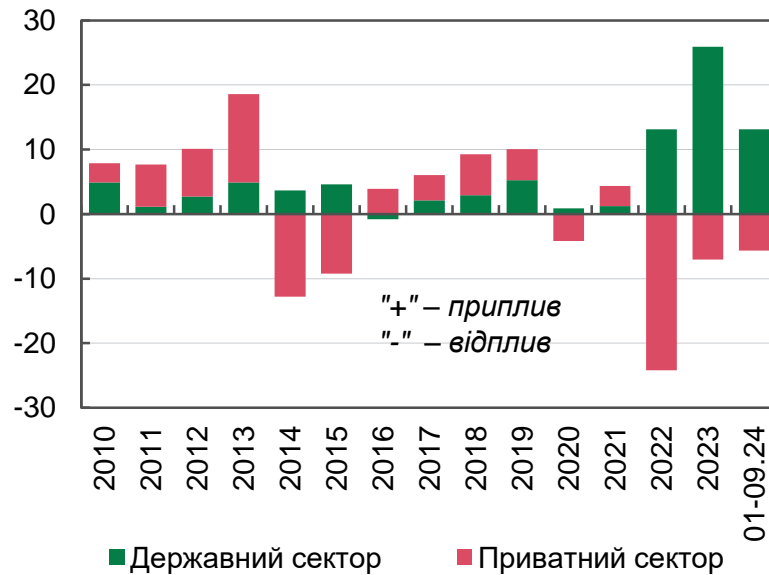

Джерело: НБУ.

- З 2022 року значно виросла фінансова підтримка міжнародних партнерів. З початку повномасштабного вторгнення вона сягнула більше 100 млрд дол., з яких 34 млрд дол. становили гранти, тобто безповоротно наданих коштів
- Гранти відображаються в надходженнях за рахунком вторинних доходів. Завдяки суттєвим обсягам грантів поточний рахунок у 2022 році було зведено з профіцитом, а дефіцит 2023 та 2024 років був відчутно нижчим

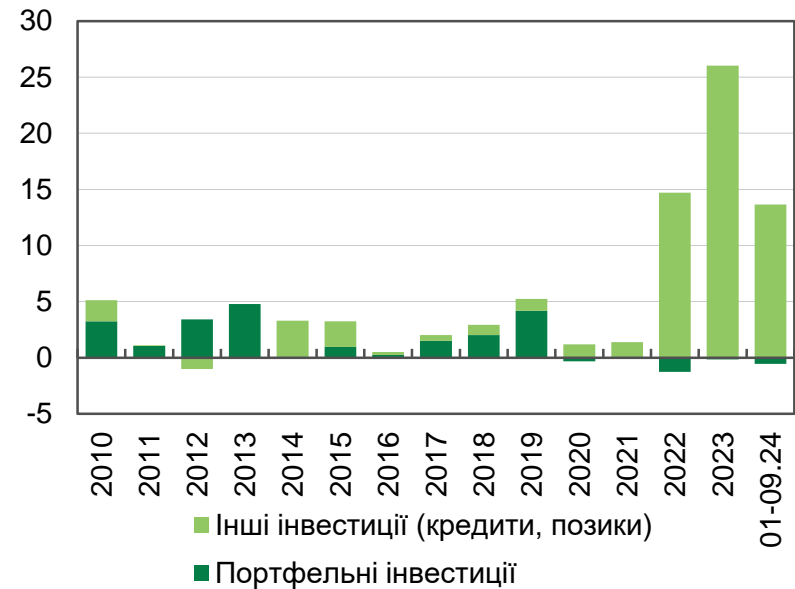
Міжнародна фінансова допомога у вигляді кредитів зумовлювала і приплив капіталу за державним сектором...

Фінансовий рахунок, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Приплив капіталу за державним сектором, млрд дол.

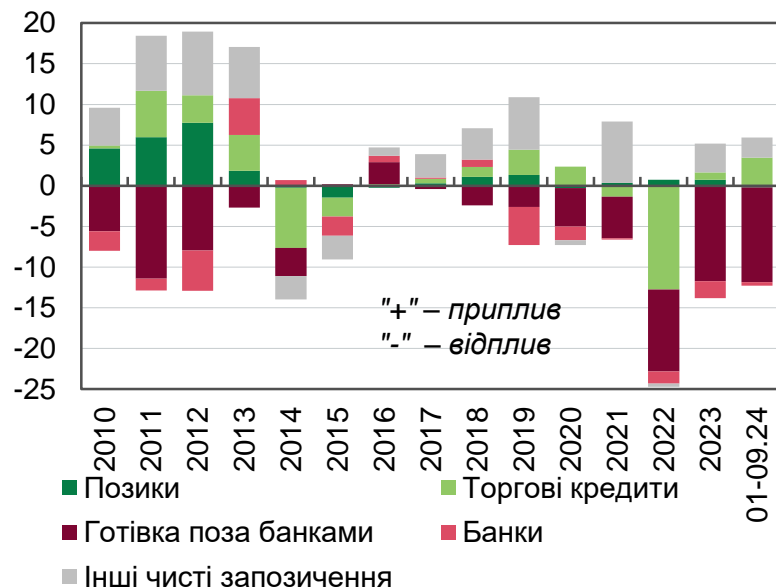

Джерело: НБУ.

- Міжнародна фінансова допомога у вигляді кредитів та позик відображається як надходження за державним сектором фінансового рахунку
- З початку повномасштабного вторгнення Україна отримала більше 73 млрд дол. кредитів та позик. Це сприяло зростанню частки довгострокових зобов'язань, що знижує ризик неплатоспроможності країни

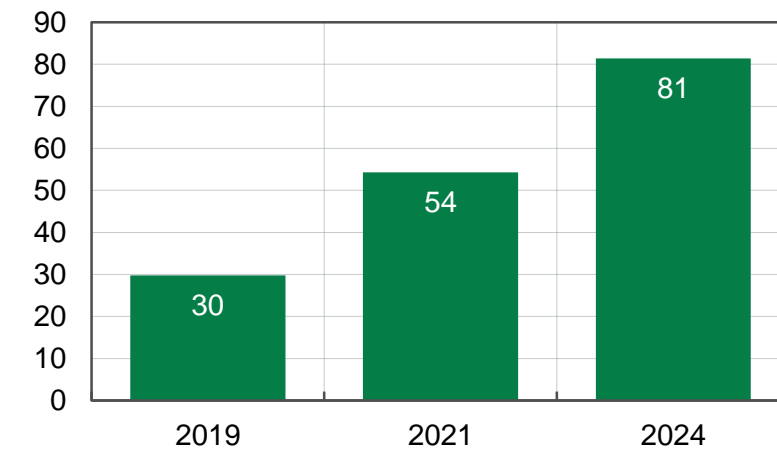
... тоді як за приватним сектором спостерігається вплив капіталу

Приватний сектор: чисті зовнішні зобов'язання, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Готівкова валюта поза банками, % відпливу за фінансовим рахунком

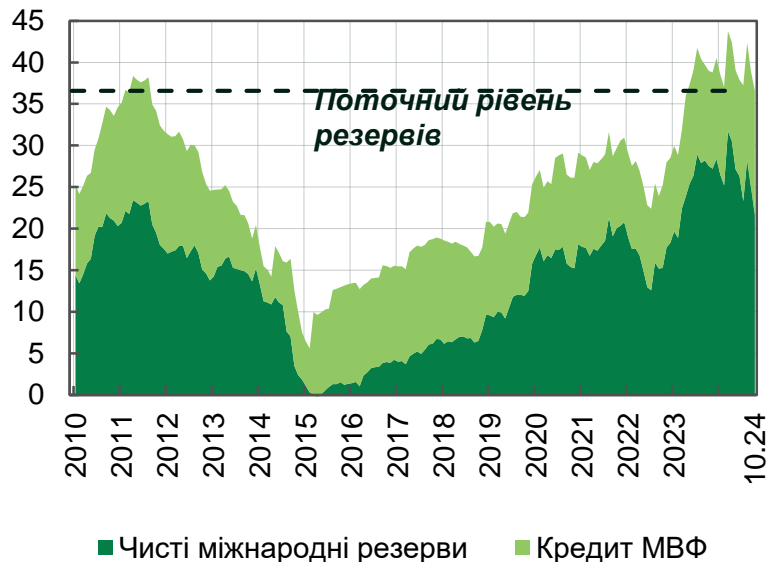

Джерело: НБУ.

- Логістичні труднощі та небажання експортерів заводити валютну виручку до країни були основними причинами зростання активів за торговими кредитами у 2022 році, уже у 2023 році цей канал відпливу капіталу звужився
- Крім того, українські мігранти за кордоном активно знімали гроші з карток, що призвело до зростання готівки поза банківською системою. У 2024 році в збільшенні готівки поза банками відіграло посилення турбулентності на валютному ринку
- Ринок позик залишається майже недоступний для приватного сектору

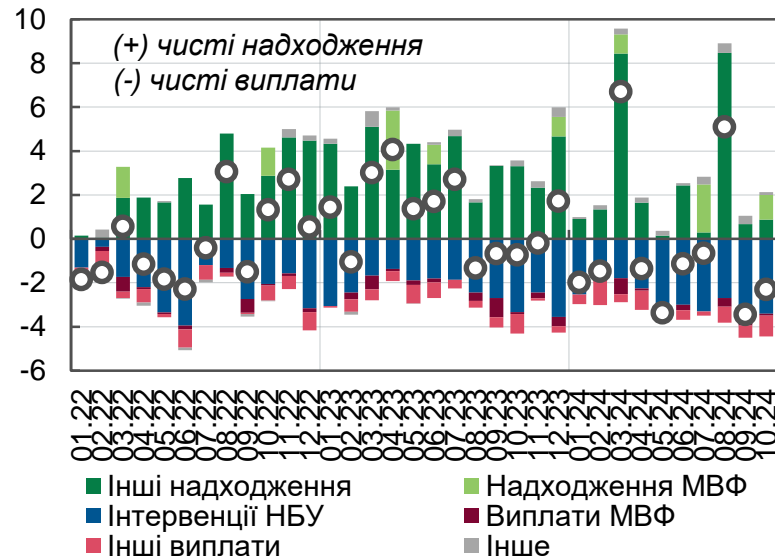
Попри значні шоки для ПБ валові резерви залишаються на комфортному рівні завдяки міжнародній фінансовій допомозі

Валові резерви, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Зміна резервів, млрд дол.

Джерело: НБУ.

- Повномасштабне вторгнення призвело до різкого скорочення резервів. Найважчі місяці були влітку 2022 року, коли рівень резервів опустився до 22 млрд дол., проте вони залишалися на достатньому рівні
- Визначальним джерелом поповнення резервів є міжнародна допомога. З літа 2022 року резерви поступово зростали і станом на кінець жовтня 2024 року досягли 36.6 млрд дол.

Висновки для ризиків прогнозу та монетарної політики на основі даних платіжного балансу

Фокус уваги	Факт	Врахування в прогнозі/ризиках
Торгівля товарами	Значний дефіцит торгівлі товарами: високий попит на імпорتنі товари, слабкий зовнішній попит, повільне нарощування експорту товарів	Вагомим залишається ризик зниження експорту/зростання імпорту через подальші обстріли інфраструктури
Торгівля послугами	Висока кількість мігрантів за кордоном, водночас зниження обсягів зняття готівки за кордоном	Враховано в прогнозі
Попит на готівкову валюту	Стабільно високий попит на готівкову валюту	Надалі також очікується сезонне нарощування попиту через збільшення видатків бюджету, враховано в прогнозі
Обсяги міжнародної підтримки	Значні суми надходжень, проте спостерігається певна неритмічність	Враховано в прогнозі
Рівень резервів	Збереження резервів на достатньому рівні	Ризик недонадходжень міжнародної фінансової допомоги низився, проте зберігається

Висновки

- Аналіз зовнішнього сектору України дає змогу отримати такі загальні висновки:
  - Значний дефіцит торгівлі товарами, висока залежність від світових цін через сировинний характер експорту, відчутна потреба в імпорті
  - Зростання ролі Європи в зовнішній торгівлі
  - Висока зовнішня заборгованість при поліпшенні її структури в останні роки
  - Дефіцит поточного рахунку знаходиться поза межами норми, проте це є нормальним в умовах повномасштабної війни
  - Стабільне нарощування валових резервів з 2014 року

- Повномасштабна війна мала відчутний вплив на платіжний баланс:
  - Суттєво змінилася як товарна, так і географічна структура торгівлі товарами
  - Значна міграція призвела до формування дефіциту торгівлі послугами та нарощування готівки поза банками
  - Вагомий вплив капіталу за приватним сектором
  - Безпрецедентна фінансова підтримка міжнародних партнерів дає змогу утримувати резерви на достатньому рівні

- Аналіз показників зовнішнього сектору – невід’ємна частина макроекономічного аналізу в процесі ухвалення рішень з монетарної політики. Розуміння зовнішнього сектору дає змогу точніше оцінювати його вплив на економіку та ухвалювати більш ефективні рішення для стабільності економіки та досягнення макроекономічних цілей

Національний банк України

[Web](#) ▪ [Facebook](#) ▪ [Twitter](#) ▪ [Flickr](#) ▪ [Youtube](#) ▪ [Instagram](#)